

Wartości, aksjologia, kultury – część druga (wprowadzenie)

Values, Axiology, Cultures – Part Two (Introduction)

Towarzyszące współczesnemu człowiekowi poczucie kryzysu doświadczanego na różnych płaszczyznach (społecznej, kulturalnej, aksjologicznej) skłania do refleksji nad przejawami owej zapaści oraz sposobami radzenia sobie z poczuciem destabilizacji otaczającego świata. Mając to na uwadze, redakcja „Annales UMCS. Sec. FF” zaprosiła badaczy, reprezentujących różne dyscypliny, specjalności oraz ośrodki naukowe, do podjęcia namysłu nad kwestiami dotyczącymi kondycji literatury, kultury i języka zarówno w pespektywie ostatnich lat, jak również w ujęciu historycznym. Humanistyczne spojrzenie, mimo iż samo uwikłane w dyskusje dotyczące funkcjonowania w zmieniającej się rzeczywistości (por. np. Tabakowska, 2017), daje bowiem szansę na odnalezienie sensu.

Refleksja dotycząca aksjologicznych uwarunkowań rozmaitych zjawisk literackich, kulturowych, a także językowych stała się punktem wyjścia do indywidualnych poszukiwań, których rezultaty prezentujemy w niniejszym tomie. Niejako wbrew deklarowanemu na początku XXI wieku przez Andrzeja Karcza (2001) kryzysowi badań nad literaturą pierwszą część owych prac stanowią studia i szkice poświęcone odczytaniom literaturoznawczym i literaturoznawczo-kulturowym.

Tom otwiera artykuł Beaty Obsulewicz *Jak to ze *lnem* było? Uwagi na temat bajki Marii Konopnickiej* poświęcony jednemu z najbardziej znanych utworów pisarki. Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań stało się przypomnienie XIX-wiecznych realiów związanych z tytułową rośliną. Badaczka zaproponowała odczytanie opowiadania z 1892 roku w kontekście pedagogicznym – tekst zamieszczony został wraz z 19 innymi utworami w tomie *Książka dla Tadzia i Zosi*, a Konopnicka podjęła w nich kwestie związane z edukacją domową i samoedukacją

dzieci. Odnosząc się do opowieści fantastycznej *Len* Hansa Christiana Andersena z 1849 roku, autorka pokazała różnice między duńską opowieścią a pozytywnie zaangażowanym polskim tekstem. Wskazała także tropy autobiograficzne w analizowanym opowiadaniu oraz ich związek z folklorem polskim i litewskim.

Kreowanie i utrzymanie stworzonego wizerunku jako wartości istotnej dla funkcjonowania w przestrzeni publicznej sławnej polskiej aktorki stało się przedmiotem zainteresowania Alicji Kędziory. W artykule *W sieci kłamstw Heleny Modrzejewskiej. Autocenzura dokumentów osobistych*, wykorzystując zarówno pamiętniki artystki, dwie wydane za jej życia biografie, jak i zebrane współcześnie wywiady oraz wypowiedzi szekspirystki, autorka przedstawiła procesy autokreatywne stosowane przez Modrzejewską. Zdaniem badaczki modelowanie życia dokonywane przez artystkę miało motywację wynikającą z chęci zachowania twarzy, obaw przed ewentualną krytyką czy odrzuceniem.

Bohaterkami szkicu Agnieszki Kuniczuk *Mechanizmy (auto)cenzury zapisane w korespondencji Elizy Orzeszkowej z Malwiną Blumberg* są ciesząca się szacunkiem grodzieńska pisarka oraz współpracująca z nią tłumaczka. Autorka poddała analizie korespondencję między Orzeszkową a Blumberg, koncentrując się wokół zagadnienia cenzury dokonywanej przez samą pisarkę, ale również przez osoby trzecie. Na podstawie zachowanych egodokumentów epistolarnych zrekonstruowała stosowane i opisane przez Orzeszkową zabiegi mające na celu dostosowanie przekazu do oczekiwań odbiorców, a także warunków zewnętrznych (mowa ezopowa pozwalająca przeciwstawić się cenzuralnym ograniczeniom).

Artykuł Anny Podstawki przenosi czytelników do Wilna pierwszej dekady XX stulecia. W szkicu *Wielokulturowość Wilna i Wileńszczyzny w świetle „Dzienników” Ferdynanda Ruszczyca* badaczka prezentuje wieloaspektowe związki artysty z przestrzenią, która dla malarza była zarówno „gniazdem”, jak i „opoką”. Autorka starała się pokazać obecne w materiale źródłowym ślady „budowania tożsamości w środowisku włączonym w naturalny proces wymiany wartości na pograniczu kultur, przy równoczesnym zachowaniu granic własnej odrębności”. Atutem prowadzonych rozważań jest eksponowanie związków Ruszczyca z wileńską geoprzestrzenią, a także pokazanie jego działań na rzecz miasta oraz funkcjonujących w nim instytucji naukowych i kulturalnych. Ważnym komponentem tekstu stała się także rekonstrukcja rozumienia przez autora regionalizmu.

Elżbieta Dąbrowicz-Płachecka, wychodząc od sformułowanych przez Leopolda Tyrmanda (w 1954 roku) oraz Piotra Ambroziewicza (w 2016 roku) odmiennych diagnoz zjawiska chuliganerii w latach 50. XX wieku, poddała analizie debatę publiczną i związane z nią wartościowanie jednej z plag społecznych PRL-u. W szkicu *Rozwydrzenie. Wokół debaty publicznej o zdemoralizowanej młodzieży w pierwszej dekadzie powojnia* badaczka wskazała, że obraz medialny rozwydrzonej młodzieży

podlegał kontroli, a sam temat przedstawiano w sposób, którego sfunkcjonalizowanie zależało od temporalno-historycznego kontekstu. Artykuł pozwala prześledzić dynamikę zmian tego dyskursu oraz stopień jego ideologizacji.

Zbigniew Trzaskowski w studium *Phänomenologie der poetischen Sprache* (*Fenomenologia języka poetyckiego*) zaproponował czytelnikom spojrzenie na język poetycki, które prowadzi do indywidualnego doświadczenia tekstu lirycznego. Na materiale głównie poezji niemieckojęzycznej badacz pokazuje, co sprawia, że wypowiedź artystyczna staje się tekstem poetyckim, eksponując takie kategorie, jak: wyrażanie siebie, jednostki gramatyczne, znaczenie, związek poety, tekstu, czytelnika oraz sytuacja.

Utrwalony w antroponimach świat wartości stał się przedmiotem zainteresowania Piotra Złotkowskiego. W szkicu pod tytułem *Specyfika językowa przydomków i przezwisk szlacheckiego rodu Popławskich na Podlasiu w XVI–XVII wieku* naukowemu oglądowi poddano materiał językowy wyekscerpowany z księgi chrztów parafii Brańsk z lat 1644–1701, z XVII-wiecznych ksiąg grodzkich brańskich, a także z ich odpisów, z podlaskich rejestrów podatkowych z 1579, 1580 i 1676 roku oraz rejestrów podatku pogłównego powiatu brańskiego z 1673 i 1674 roku. Dodatkowo sięgnięto po popisy wojenne: województwa podlaskiego z 1528 oraz ziemi bielskiej z 1567 roku, spis szlachty podlaskiej składającej przysięgę Koronie w 1569 roku. Zebrany materiał został poddany analizie, co pozwoliło na dokonanie podziału przydomków i przezwisk na grupy semantyczne i strukturalne.

Szczególny typ nazw osobowych (imiona zakonne) znalazł się w horyzoncie rozważań Ewy Zmudy, która w pracy *Amata, Ancilla, Dewota, Elekta, Fides... – od wartości do imienia i od imienia do wartości. O specyficznej grupie imion zakonnych tworzonych od apelatywów* poddała analizie antroponimy z 63 domów zakonnych należących do 10 zgromadzeń zakonnych. Badaczka zajęła się imionami, które nadano między XVII a pierwszą połową XIX wieku, wskazując, jak wiązały się one z grupą społeczną oraz w jaki sposób odzwierciedlały system aksjologiczny tych zbiorowości. Zwróciła również uwagę na fakt, iż imiona odapelatywne nie mają wariantów hipokorystycznych, co wiąże się z szacunkiem do powołania noszących je osób.

Artykuł Stanisława Cygana dotyczy językowych środków wartościowania wykorzystanych przez polską poetkę-noblistkę w listach do bibliofila Tadeusza Zakrzewskiego. Studium zatytułowane *Językowe środki wyrażania ocen dotyczących tzw. wyklejanek, kartek pocztowych oraz książeczek bibliofilskich zawarte w listach Wisławy Szymborskiej* oparte zostało na 13 wyjątkowych listach Szymborskiej, napisanych między kwietniem 1977 roku a rokiem 1987. Przekazy słowne noblistki zostały wzbogacone kolażami-wycinankami, które tworzyła, by wypowiedź zyskała odpowiednią estetycznie oprawę. Autor artykułu pokazuje,

jakimi środkami językowymi posługuje się poetka, zwracając uwagę na znaczenie przymiotników ewaluatywnych oraz nacechowanych aksjologicznie rzeczowników.

Beata Maksymiuk-Pasek w artykule *Weselna chwesta jako specyficzna norma społecznego współżycia* zaprezentowała dawny zwyczaj weselny polegający na zbieraniu darów dla panny młodej podczas zapraszania gości na wesele. Przekazywany z pokolenia na pokolenie zwyczaj znany w Polsce i w sąsiednich krajach przetrwał do początków XX wieku, a jego kultywowanie miało wartość scalającą zbiorowość – wzmacniało poczucie przynależności oraz uczyło troski o wspólne dziedzictwo. Badaczka zwraca uwagę na fakt, iż głęboko zakorzeniona w wartościach mieszkańców wsi *chwesta* miała nie tylko wymiar aksjologiczny, ale również praktyczny (fundament codziennego, poweselnego życia).

Przedmiotem zainteresowania Samuela Tomasika stało się ideologiczne zaangażowanie nazw własnych. W szkicu *Sowietskoje szampanskoje, czyli o ideologicznej walce nazwami* badaczka podejmuje wątek z zakresu badań nad ikonoklazmem onimicznym na przykładzie wyrażenia odnoszącego się do wina musującego, produkowanego na skalę przemysłową w ZSRR i mającego – zgodnie z zamierzeniem władz – zastąpić luksusowe gatunki win szampańskich, importowanych z Francji. Uwzględniając wpływ trwającej wojny rosyjsko-ukraińskiej, wskazano na dokonującą się modyfikację nazwy.

W kontekście współczesnej sytuacji geopolitycznej zaproponowany przez Magdalenę Lipińską przedmiot badań wydaje się nie tylko frapujący, ale również niezwykle aktualny. Artykuł zatytułowany *Konceptualizacja pojęcia „nadzieja” we francuskich i polskich formach autonimicznych – analiza kognitywna* poprzez analizowane pojęcie zbliża do poznania sposobu myślenia Francuzów i Polaków. Autorka wskazuje na zapisane w języku różnice w postrzeganiu nadziei, zaznaczając, że mimo odmiennego podejścia obie nacje traktują ją jako wartość pozytywną. O ile jednak w przypadku Francuzów dominuje pragmatyczny punkt widzenia, o tyle Polacy postrzegają nadzieję przede wszystkim w perspektywie aksjologicznej.

Szkic *Aksjologiczny wymiar lokalności w nauczaniu języka polskiego Ukraińców (na przykładzie podręcznika Ałły Krawczuk i Jerzego Kowalewskiego „Jestem stąd”)* przedstawia problem nauczania języka polskiego jako obcego uczniów z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa. W związku z agresją Rosji na Ukrainę naukę języka polskiego podjęło w ostatnich dwóch latach wielu uczniów, tym samym wzrosło zainteresowanie wśród glottodydaktyków podręcznikiem napisanym w 2013 roku (wydanie drugie z roku 2019) przez Ałłę Krawczuk i Jerzego Kowalewskiego. Anna Burzyńska-Kamieniecka dokonała analizy treści zamieszczonych w podręczniku w kontekście wykorzystania kategorii lokalności w procesie kształcenia językowo-kulturowego. Badaczka wskazuje atuty analizowanej publikacji, takie jak: sięgnięcie po kulturowe tło, kontrastywne zestawianie

zwyczajów polskich i ukraińskich, wskazywanie elementów wspólnej przeszłości obu narodów, pokazanie zbieżnych komponentów kulturowych.

Problem nauczania języka obcego znalazł się w kręgu zainteresowań Marty Chodkiewicz-Nalepy. Szkic zatytułowany *How Do Trainee Translators Mobilise Internal and External Support in L1 and L2 Translation Processes? (W jaki sposób początkujący tłumacze korzystają z zasobów zewnętrznych i wewnętrznych podczas tłumaczenia na język obcy i rodzimy?)* stanowi ilościowe i jakościowe studium dotyczące zasobów użytych przez studentów reprezentujących różne poziomy umiejętności językowych w przekładzie pisemnym przed rozpoczęciem kształcenia w zakresie translatoryki i po 7,5 miesiącach jego trwania. Autorka starała się pokazać zakres wykorzystania w tłumaczeniach zasobów zewnętrznych i wewnętrznych. Cenny komponent prowadzonych rozważań stanowią wnioski dotyczące sposobów doskonalenia kształcenia w zakresie translacji.

Według Michała Pawła Markowskiego celem humanistyki jest „zrozumieć, jak ludzie budują swoje światy i jak je umacniają” (2009). Artykuły składające się na drugi numer „Annales UMCS. Sec. FF” pomagają zrozumieć zarówno mechanizmy tworzenia, jak i porządkowania i wartościowania owych indywidualnych światów dawniej i dziś.

Monika Gabryś-Sławińska, Carrie Helms Tippen

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Karcz, Andrzej. (2001). Kryzys badań literackich a po-poststrukturalistyczne propozycje. *Teksty Drugie*, 2, s. 156–167.
- Markowski, Michał Paweł. (2009). Inne światy, inne prawdy. *Znak*, 10. Pobrano z: <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6532009michal-pawel-markowskiinne-swiaty-inne-prawdy/> (dostęp: 20.11.2024).
- Tabakowska, Justyna. (2017). Literaturoznawstwo służebne. *Teksty Drugie*, 1, s. 262–273.